

Літаратура

1. Аливвердиев, А. Баба Яга / А. Аливвердиев // Звездная дорога. – 2000. – № 12. – С. 131–140.
2. Белянин, А. О. Тайный сыск царя Гороха; Заговор Черной Мессы: фантаст. романы / А. О. Белянин. – Москва: Армада: Альфа-книга, 2005. – 490 с.
3. Боброва, И. Наше величество Змей Горыныч: фантаст. роман / И. Боброва. – Москва: Армада: Альфа-книга, 2008. – 342 с.
4. Гравицкий, А. Ягодка [Электронный ресурс] / А. Гравицкий. – 2007. – Режим доступа: <http://www.gravitsky.ru/literature/story/yagodka.html>. – Дата доступа: 27.04.2017.
5. Жариков, В. Четырнадцатое, суббота: фантаст. роман / В. Жариков. – Москва: Армада: Альфа-книга, 2008. – 347 с.
6. Князева, В. Медное царство: фантаст. роман / В. Князева. – Москва: Армада: Альфа-книга, 2008. – 376 с.
7. Коростышевская, Т. Внучка бабы Яги / Т. Коростышевская. – Москва: Армада: Альфа-книга, 2012. – 320 с.
8. Никитина, Е. Баба-яга Бессмертная / Е. Никитина. – Москва: Армада: Альфа-книга, 2007. – 384 с.
9. Новиков, Н. Образы восточнославянской волшебной сказки / Н. Новиков. – Ленинград: Наука, 1974. – 255 с.
10. Стругацкий, А. Н. Избранное: в 2 т. / А. Н. Стругацкий, Б. Н. Стругацкий. – Т. 1. – Москва: Моск. рабочий, 1989. – 527 с.

А. У. Багдановіч

МЕТАМАРФОЗЫ ЎЖЫВАННЯ СЛОВА (НА ПРЫКЛАДЗЕ ДЗЕЯСЛОВА «АПЫНУЦЦА»)

Штуршком для прапанаваных разваг стаў артыкул, дакладней, яго назва: «Чырвоны каршун апынуўся ў клопатах» [1]. З самога тэксту выявілася, што птушка аказалася ў бядзе. І тут, відаць, не абышлося без польскага ўплыву: у польскай мове ёсць выразы *mieć kłopoty*, *być w kłopotie* 'быць у бядзе'. Можна дапусціць, што аўтару не даспадобы было спалучэнне *птушка аказалася ў бядзе* (рус. *птица оказалась в беде*), і ён выбраў варыянт, які зусім не падобны да рускай мовы. Але такое рашэнне наўрад ці можна лічыць удалым.

Між тым з этымалагічных слоўнікаў вынікае, што *оказаться* і *апынуцца* паходзяць з аднаго арэалу – усходнеславянскага: «**Оказаться** <...> Из праслав. (вост.-слав.?) *обказати (се)» [3, с. 63–64]; «**Апыну́цца** <...> Укр. *опинитися*, дыял. рус. (паўдн., зах.) *опынуться*» [4, с. 140].

У канкрэтным ужыванні (у розных кантэкстах, пры рознай спалучальнасці і пад.) размежаванне іх больш істотнае, чым здаецца на першы погляд. Больш за тое: не заўсёды *апынуцца* і *аказання* ўзаемазамяняльныя. І гэты факт, на жаль, нярэдка ігнаруецца новымі носьбітамі беларускай мовы, так званымі «дзецьмі асфальту», для якіх першай мовай была і застаецца руская мова, а беларуская – толькі адна з моў, якія вывучаюцца ў школе, на курсах ці самастойна. Гэтыя носьбіты імкнуцца выбіраць у камунікаванні такія словы, якія б ніяк не нагадвалі рускія лексемы, што нярэдка вядзе да некарэктных і недарэчных выказванняў. Вось ілюстрацыі з інтэрнэту на ўжыванне слова *апынуцца*, дзе ўсе варыяцыі звязаны толькі да аднаго слова: *Як Элісан апынулася жывая? Хлопец апынуўся студэнтам. Міліцыянт апынуўся жыхаром Пінску. Як апынуцца юнгай на караблі?* Зразумела, што чалавек, які засвоіў мову з дзяцінства, так гаварыць не будзе.

Зварот да «Нацыянальнага корпусу рускай мовы», а дакладней, да паралельных руска-беларускага і беларуска-рускага карпусоў, укладзеных на аснове літаратурна-мастацкіх твораў, на запыт рус. *оказаться* прапануе дастатковую колькасць ілюстрацый [2], якія дэманструюць разнастайныя беларускія эквіваленты, сярод якіх, напрыклад, такія:

Тогда, сообразив, что прикидываться странником по святым местам, человеком, спасающим душу, – старо, а может *оказаться* и неприбыльно, попробовал прикинуться иначе... (И. А. Бунин. Суходол. 1911). – Тады, скаротавшы, што прыкідвацца падарож-

нікам па святых месцах, чалавекам, які выратоўвае душу, – гэта рэч старая, а можа *здарыцца* і не прыбытковая, паспрабаваў прыкінуцца іначай... (пер. Я. Скрыгана, 1958).

Я не намерен *оказаться* в комическом положении и рисковать тем, что меня вытолкают в шею! (М. А. Булгаков. Мастер и Маргарита. 1929–1940). – Я не збіраюся *спакушаць лёс* і не хачу, каб мне далі ў каршэнь! (пер. А. Жука, 1994).

Найбольш частотнымі ў такіх руска-беларускіх перакладах з’яўляюцца беларускія адпаведнікі *быць*, *атынуцца*, *аказацца*, а таксама, як бачна вышэй, нават *здарыцца* і *спакушаць лёс*, што цалкам залежыць ад мастацкага густу і рашэння перакладчыка.

Акрамя прафесіянальна перакладзеных тэкстаў у паралельных карпусах, пераклад дзеяслова *оказаться* на беларускую мову прапануюць анлайн-перакладчыкі (табл. 1).

Табліца 1

Анлайн-перакладчыкі

Перакладчык	Адрас у інтэрнэце	Год узнікнення
«LTran»	ltran.ru	2016
«VnutriInfo»	perevod.vnutri.info	2013
«Белазар»	belazar.info	2010
«Вэбтран»	webtran.ru/translate/belarusian	2009
«М-translate»	m-translate.ru	2017
«Opentran»	opentran.net	2018
«Перакладчык Google»	translate.google.com	2006
«PerevodSpell»	perevodspell.ru	2011
«Скарнік»	skarnik.by	2012
«Яндэкс.Перакладчык»	translate.yandex.by	2011

Пераважная большасць з іх («Перакладчык Google», «LTran», «Вэбтран», «Белазар», «PerevodSpell», «М-translate», «VnutriInfo», «Opentran») даюць адзіны магчымы варыянт *атынуцца*, што не толькі збядняе саму беларускую мову, але і прыводзіць да некарэктных выказванняў на ёй. Толькі «Яндэкс.Перакладчык» і «Скарнік» даюць некалькі варыянтаў перакладу, прычым у першым іх больш:

- апынуцца, аказацца, стацца, выявіцца (*стать, появиться*), трапіць («Яндэкс.Перакладчык»);

- (*выясниться, обнаружиться*) аказацца, выявіцца; (*очутиться*) апынуцца («Скарнік»).

Вялікую колькасць урыўкаў, перакладзеных з рускай мовы на беларускую, прапануе шматмоўны анлайн-слоўнік «Glosbe» [5]. Прычым гэта ўрыўкі не з мастацкіх твораў, а пераклады зробленыя непрафесіянальнымі перакладчыкамі:

Потому что, как *оказалось*, они кормят детей. – *Выяўляецца*, што яны кормяць дзяцей.

Укрепление разнообразных предприятий, особенно тех, которые способны видеть в прибыли инструмент для гуманизации рынка и общества, должно быть целью и в странах, *оказавшихся* в маргинальном положении. – Развіццё розных форм прадпрымальніцтва, асабліва здольных лічыць прыбытак прыладай дасягнення мэтай гуманізацыі рынку і грамадства, павінна адбывацца таксама ў краінах, *асуджаных* на маргіналізацыю.

В этой ситуации между государственными и церковными инстанциями возникли и получили развитие множество форм сотрудничества, *оказавшиеся* плодотворными. – У гэтай сітуацыі ўзніклі і развіліся новыя формы супрацоўніцтва дзяржаўных і касцёльных інстанцый, *якія прынеслі* плён.

Оказалось, что она имеет следующую структуру. – Яна пабудавана наступным чынам.

Прыведзеныя прыклады наглядна сведчаць, як рус. *оказаться* можа замяняцца не толькі іншымі беларускімі адпаведнікамі, як *выяўляцца* і г. д., але і мадыфікавацца ў зусім нечаканыя структуры ці нават апускацца. Наколькі такія пераклады з’яўляюцца адэкватнымі арыгіналу – іншае пытанне, але крэатыўнасць перакладчыкаў відавочная.

Дзеля эксперыменту было таксама праведзена апытанне сярод знаёмых і сяброў адносна ўжывання слоў *атынуцца/аказацца*, у якім прынялі ўдзел 19 чалавек. Удзельнікі павінны былі адказаць на пытанне, якія варыянты з прапанаваных яны лічаць правільнымі:

1. Я *атынуўся* паблізу. 2. Я *аказаўся* паблізу. 3. Ён *атынуўся* добрым сябрам. 4. Ён *аказаўся* добрым сябрам. 5. *Апынулася*, што мы памыляліся. 6. *Аказалася*, што мы памыляліся.

У выніку 63 % удзельнікаў выбралі варыянты 1, 4, 6; 16 % – 2, 4, 6; 11 % вырашылі, што правільнага адказу няма (прыводзім толькі самыя вялікія працэнтныя колькасці). Такім чынам, большасць апытанай моладзі выбрала карэктныя адказы. Варта пры гэтым улічыць, што ў эксперыменце ўдзельнічалі пераважна студэнты-філолагі, якія валодаюць беларускай мовай з дзяцінства.

Такім чынам, жаданне маладых людзей, для якіх беларуская мова не з'яўляецца роднай у прамым сэнсе гэтага слова, «удасканаліць» яе, «адарваць» ад рускай мовы, нярэдка прыводзіць да неадарэчных выпадкаў словаўжывання, бо падабенства лексем у дзвюх мовах яшчэ не сведчыць, што гэта русізм. Беларуская мова, як і любая іншая мова, патрабуе грунтоўнага, глыбока вывучэння, каб дарэчна, вольна і прыгожа на ёй размаўляць.

Літаратура

1. *Вінчэўскі, Д.* Чырвоны каршун апынуўся ў клопатах [Электронны рэсурс] / Д. Вінчэўскі // Птушкі штодня. – 2009. – Рэжым доступу: <http://birdwatch.by/news/962/>. – Дата доступу: 22.04.2018.
2. Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ruscorpora.ru/>. – Дата доступа: 23.04.2018.
3. Этимологический словарь современного русского языка: в 2 т. / сост. А. К. Шапошников. – Москва: Флинта, 2010. – Т. 2. – 576 с.
4. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / рэд. В. У. Мартынаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978–. – Т. 1: А–Б. – 1978. – 140 с.
5. Glosbe [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://be.glosbe.com/>. – Дата доступу: 23.04.2018.

М. В. Бадзей

МІФАЛАГІЧНАЯ ПРАСТОРА Ў БЕЛАРУСКІХ ЗАМОВАХ З МАТЫВАМ АПЕЛЯЦЫІ ДА ПЕРСАНАЖА

Мэта замоўнага тэксту заключаецца ў тым, каб змяніць сітуацыю, у якой знаходзіцца суб'ект замовы. Мэта лекавых замоў – пазбавіць чалавека хваробы і вывесці яго са стану лімінальнасці.

Адным з самых папулярных матываў у беларускіх лекавых замовах з'яўляецца апеляцыя да сакральнага персанажа. Сустрэча з персанажам іншасвету, што можа паўплываць на сітуацыю, у якую трапіў суб'ект замовы, з'яўляецца кульмінацыйным момантам усёй замовы. Таксама ў лекавых замовах можа прысутнічаць спасылка на аўтарытэт персанажа, спроба «размаўляць» з хваробай, апелюючы да дзеяння прадстаўніка сферы сакрум: *Не я занімаю – цар Давыд кротасьцю сваёю* [2, № 486]; *Я не знаю, сам Гасподзь Бог знае і нам памагае* [2, № 523]. Зварот адбываецца да персанажаў, якія маюць выключныя ўласцівасці і якія надзеленыя высокім сакральным ці сацыяльным статусам. У беларускіх замовах часта акрэсліваецца лакалізацыя персанажа ў міфалагічнай прасторы: персанаж знаходзіцца ў сакральным цэнтры. Каб усталяваць кантакт з сакральным персанажам, у замове здзяйсняецца шлях у сакральны цэнтр. Матыў шляху мог актуалізавацца ў выніку асэнсавання тоеснасці падзей макракосма і мікракосма. Важную ролю ў дадзеным выпадку адыгрывае ідэя пра магчымасць непасрэднага ўздзеяння на жыццё чалавека і калектыву праз актыўнае далучэнне суб'екта замовы да іншасвету, эквівалентам якой з'яўляецца шлях. Архаічная ідэя наведвання іншасвету і вяртання адтуль у больш высокім статусе зафіксаваная не толькі ў замовах, але і ў іншых фальклорных жанрах.

Па сваёй пабудове зварот да сакральнага цэнтра з'яўляецца рэалізацыяй вядомага ва ўсходнеславянскім фальклоры прыёму «паступовага звужэння вобразу» [3, с. 34]. Сакральны цэнтр, у якім знаходзіцца персанаж, да якога адбываецца апеляцыя, з'яўляецца найбольш важным локусам, а таксама арганізуюе ўсю прастору ў тэксце замовы. Часам прастора ў замоўным тэксце падзяляецца на некалькі канцэнтрычных колаў, прычым у межах кожнага кола ўсе аб'екты маюць аднолькавую ступень сакральнасці [5, с. 74].

Першым узроўнем арганізацыі прасторы ў замовах з матывам сакральнага цэнтра з'яўляецца адзінка геаграфічнага ландшафту, у межах якой ажыццяўляецца дзеянне. Гэта спустошаная і аднародная прастора, якая выступае як мяжа